

RECENZIJE

FRANCE VREG: »TEORETIČNI MODELI MNENJSKIH IN KOMUNIKACIJSKIH PROCESOV V DRUŽBENEM SISTEMU«

U doba sve jače podjele rada i specijalizacije stručnjaka unutar pojedinih znanosti, sve veću važnost dobivaju sintetski radovi u kojima bi se pojedinačni napori i rezultati različitih istraživača nastojali povezati u jednu teorijsku cjelinu.

Jedna od osnovnih poteškoća suvremene znanosti proizlazi u prvom redu iz činjenice da se unatoč sve većem gomilanju rezultata o predmetu znanosti o tom predmetu u cjelini sve manje »zna«. Pojedinačni rezultati najčešće se odnose na uže i često izolirano uzete aspekte predmeta, te bacaju, ovako pojedinačno uzeti, vrlo malo svjetla na zbiivanje u cjelini. Pod pritiskom parcijalnih rezultata nerijetko dolazi do iskrivljene konceptualizacije predmeta u cjelini: suviše se važnosti daje aspektima koji su istraživani i prema tome prezentni u znanstvenoj svijesti, a suviše malo onima koji nisu obuhvaćeni istraživanjima, u prvom redu empirijskim, i zbog toga ne predstavljaju centralnu točku znanstvene rasprave. Dodajmo, da je pri tome izbor teme koja će se istraživati u velikom broju slučajeva učinjen pod utjecajem stanovitih metodoloških i drugih konsideracija koje za teorijsku važnost sadržaja nemaju izravne relevantnosti.

Ovom stanju razdrobljenosti pojedinih znanosti nastoji se doskočiti izradom znanstvenih sinteza, koje bi povezale što više teorijskih i teorijsko-empirijskih rezultata, i na taj način ponovno uspostavile perspektivu koja se u toku specijalističkih istraživanja izgubila. No izrada takvih sinteza, valja odmah naglasiti, nikada nije predstavljala osobito jednostavan i lagan zadatak. U takvim radovima naime nije dovoljno samo povezati pojedinačna istraživanja, nego se često puta moraju izgraditi posve nove perspektive promatranja uz pomoć kojih

je tek moguće ispravno sagledati značenje parcijalnih doprinosa. Zapravo takve sinteze, ako su dobre, predstavljaju originalne, kreativne domete, kojima se ne samo stavljaju u ispravnu perspektivu dotadašnji radovi, nego se otvaraju i nove perspektive u znanosti.

Suvremena znanost dodaje ovim teškoćama još neke. One u prvom redu proizlaze iz veličine materijala koji je do danas prikupljen, a jednako tako iz sve veće raznolikosti pristupa i metodskog instrumentarija. Prije kakvih pedesetak godina, sintetičar je mogao relativno brzo proučiti postojeću literaturu (koja se sastojala od možda pedesetak glavnih naslova) i zatim izraditi svoju sintezu. Pojedine znanosti, posebno društvene, su u metodskom pogledu bile još tako nerazvijene da je bilo dovoljno poznavati opću znanstvenu metodu i možda nekoliko posebnih, pa da to bude posve dovoljno. Danas situacija izgleda posve drugačije. U društvenim znanostima se uveliko primjenjuju metode preuzete iz drugih znanosti, kao što su fizika, teorija sistema, matematska statistika, kibernetika, teorija modela, simulacija, teorija igara, itd. Paralelno s time, postoji sve veća raznolikost u pristupima i terminologijama. Mora se reći da sve postaje relevantno, bez obzira iz koje znanosti dolazilo. Zar je stoga čudno, da su sinteze sve teže i teže i da su zbog toga i sve rjeđe.

U znanosti o komuniciranju izrada sintetskih radova nailazi na posebno velike teškoće. Naime komunikologija kao cjelovita jedinstvena znanost tek se nalazi u svom konstituiranju. U njoj danas koegzistiraju veoma različiti temeljni pristupi predmetu istraživanja, pristupi kao što su matematsko statistička teorija informacija, psihologija komuniciranja, semantika, sociologija komuniciranja, lingvistika. Može se zapravo reći da se znanost o komuniciranju danas još uvijek sastoji od nekoliko posebnih znanosti, koje, osim po tome što ih interesira fenomen komuniciranja, nemaju mnogo zajedničkoga. Hitno se da-

kle postavlja fundamentalni zadatak kritičkog ocjenjivanja takvog stanja, i kroz tu kritiku, njegova prevladavanja u smjeru izgradnje jednog cjelovitog koncepta, koji bi se mogao zvati komunikološkom znanost.

Toga, prijeko potrebnog, znanstveno i praktički neobično važnog i teškog zadatka, prihvatio se dr. Franc Vreg, profesor na Fakulteti za sociologiju, politične vede in novinarstvo, u svojoj knjizi pod naslovom »Teoretični modeli mnenjskih in komunikacijskih procesov v družbenem sistemu«.

U okviru toga zadatka, on prvo razmatra temeljne teorije o komunikacijskim procesima (I poglavlje). To su državno-pravna teorija javnosti i komuniciranja, biologističko-mehanicistička teorija, teorija individualnih razlika, teorija o socijalnoj strukturi općinstva. Nadalje su to teorije o grupnoj i individualnoj interakciji, vodama mnijenja, te neke teorije o funkcioniranju masovnih medija u društvu. U II poglavlju razmatra zatim teorijske modele masovnog komuniciranja u društvenom sistemu. Tu prikazuje sve glavne modele, kao na primjer Schrammov, Rileyjev, Keyjev, Speierov, DeFleurov, Gerbnerov. U idućem poglavlju (III) raspravlja neke važnije doprinose matematske teorije informacija, kibernetike i psihologije. Dalje raspravlja teorije simboličkih interakcionista te kooerijentacijske modele. Završava izlaganjem nekih funkcionalističkih pristupa (Parsons, Homans, Thayer i drugi), što predstavlja ujedno priljez na raspravu o sistemskom pristupu. Opširnije taj pristup razmatra u narednom poglavlju (IV). Konačno, u zadnjem poglavlju pod naslovom »Komunikacijski sistemi i razvojne promjene«, autor daje svoju vlastitu viziju masovnog komuniciranja u demokratskom samoupravnom društvu.

Na koncu rada autor navodi iscrpnu bibliografiju od 260 naslova, te daje posebni prilog, koji sadrži grafičke prikaze komunikacijskih modela raspravljanih u tekstu.

Odmah valja reći, da je po našoj ocjeni autor uspio u svojoj namjeri da izvede sintezu različitih komunikacijskih teorija i modela. Sve teorije i svi modeli izloženi su izvanredno jasno i precizno (što je često puta zbog terminoloških i konceptualnih neodređenosti podvig sam za sebe) i što je još važnije, oni su neprestano povezani međusobno, tako da postaju vidljivi zajednički ele-

menti i kontrastna tumačenja istih pojava. Na taj se način otkriva ono što je u pojedinoj teoriji zaista novo i različito od drugih, a preklapanja i identična mjesta postaju vidljiva. Sve to omogućava dobivanje jednog cjelovitog i logički koherentnog uvida u suvremeno stanje komunikacijske znanosti.

Autor je paralelno s tim sintetskim poslom, vršio i posao kritičkog vrednovanja. Svaka je teorija ocijenjena sa stanovišta nekih bitnih komunikacijskih kriterija, tako da postaje jasnim u kojem pogledu zadovoljava tim kriterijima a u kojima ne. Valja pri tome istaknuti da su upotrijebljeni kriteriji vrednovanja originalan doprinos svakog autora. Razrađeni su na temelju njegova vlastitog teorijskog osmišljavanja komunikacijskih fenomena u demokratskom društvu. Ovo posljednje se mora još i posebno podcrtati: nije riječ o bilo kakvim kriterijima, koji bi se mogli izvesti iz zahtjeva bilo kojeg socijalnog sistema, nego baš o kriterijima koji vrijede za samoupravno, otvoreno društvo. Oni zato sadrže elemente dvosmjernosti, horizontalnog komuniciranja, prilagođavanja komunikatora recipijentu uz paralelno prilagođavanje recipijenta komunikatoru.

Autoru se mora također odati priznanje da je u toku razmatranja tako velikog broja teorija i modela, uspio dosljedno primijeniti te kriterije vrednovanja, što uopće nije lako. Poznato je koliko broj pisaca pada pod utjecaj teorija koje izlaže, tako da njihovi vlastiti kriteriji evaluacije na koncu bivaju potisnuti ili zaboravljeni.

U zadnjem poglavlju, kako smo već spomenuli, autor je izložio svoju vlastitu viziju komunikacijskog sistema u demokratskom samoupravnom društvu. Njegova je osnovna ideja da sistem koji može zadovoljiti jedno takvo društvo mora biti osposobljen za primanje feedback inputa, u prvom redu za primanje pozitivnih inputa. Ovaj posljednji informacijski tok zapravo predstavlja priliv inovacija na osnovu kojih se sistem može razvijati, jer samo po pozitivnom feedbacku prestaje on biti konzervativan, usmjeren isključivo na homeostazu, i održavanje statusa quo, i umjesto toga počinje odgovarati promjenjivim potrebama svojih učesnika. Za takav sistem je onda karakteristična komunikacijska otvorenost, dvosmjerna komunikacijska mreža, selektivnost, negentropičnost, komunikacijska napetost (što zna-

či da sistem može sadržavati konfliktne elemente), komunikacijska diferencijacija, komunikacijski policentrizam, i na koncu, ali ne manje važno od ostaloga, sposobnost komunikacijske integracije. Takav sistem omogućava optimalno zadovoljavanje postojećih interesa ljudi u društvu, afirmaciju novih interesa, kritiku dosadašnjih institucija ali i izgradnju novih institucija. Drugim riječima, ovakav komunikacijski sistem predstavlja osnovicu za proces morfogeneze sistema i na taj način postaje jednim od osnovnih faktora u njegovom stalnom razvijanju i revolucioniranju.

Može se bez dvoumljenja reći, da teorijska vizija Vrega o sistemu komuniciranja u demokratskom samoupravnom društvu predstavlja magistralan doprinos komunikacijskoj znanosti, doprinos koji će predstavljati osnovicu za teorijska razmišljanja i empirijska istraživanja u nekoliko narednih generacija. Ta vizija predstavlja naime oslonac, okvir na koji je moguće osloniti se i tako na ispravnoj znanstvenoj razini pristupiti rješavanju problema masovnih (pa i drugih) komunikacija u samoupravnom so-

cijalističkom sistemu. Kad bi u djelu profesora Vrega postojao samo taj doprinos, to bi već predstavljalo izvrstan razlog da se ono prihvati. Za to međutim postoji niz drugih razloga navedenih ranije.

Svemu ovome valja dodati da djelo mora predstavljati odličan udžbenik za svaku novu generaciju komunikologa, kao i izvrstan priručnik za svakoga tko se želi informirati o nekoj od važnih komunikoloških tema. Stil je jasan, precizan i sažet. Iznijeto je praktički sve što je o komunikacijskoj teoriji važno znati. Logika izlaganja je kristalno jasna. Onaj tko pažljivo pročita taj rad mora bez susprezanja reći da je takav uvid u temelje komunikacijskih znanosti.

Ovaj će rad imati velik uspjeh i u drugim zemljama, kako istočnim tako i zapadnim. Sintetskih radova na toj znanstvenoj razini do danas ne postoji ni u zemljama s mnogo jače razvijenom komunikacijskom znanosti nego je naša. Prema tome, rad dr. Vrega predstavlja dugo očekivano popunjenje jedne velike praznine.

Pavao Novosel

ZORAN VIDAKOVIĆ: KORAK NAZAD, DVA KORAKA NAPRED, (Komunist, Beograd, 1971.)

Ova knjiga sarajevskog profesora Zorana Vidakovića nosi podnaslov »Rasprave o strategiji revolucije povodom iskustva druge decenije samoupravljanja«. Dok je naslov pomalo neobično izokrenuta parafraza naslova poznatoga Lenjinova djela »Korak naprijed, dva koraka natrag« i posebno ne upućuje na to o čemu je u knjizi riječ, dotle je podnaslov mnogo informativniji u tome pogledu. Knjiga doista predstavlja zbir rasprava, nastalih tijekom posljednjih desetak godina, koje sa različitih aspekata znanstveno problematiziraju mnoge probleme našeg društvenog razvoja a mogu se podvesti pod pojam »strategija revolucije«. Sastoji se od uvoda, u kojemu autor govori o genezi prezentiranih rasprava kao i o njihovim teoretskim dosezima, i od pet većih dijelova.

Prvi je naslovljen »Dijalektika socijalizma i strategija revolucionarnog pokreta« s naznakom da se radi o teorijskoj problematizaciji razvojne linije jugoslavenske socijalističke revolucije. Autor se posebno zadržava na pretpostavkama teorijskog mišljenja o socijalističkom preobražaju jugoslavenskog društva a zatim se dotiče pitanja mogućnosti socijalističke revolucije u društvu koje nije prošlo zreliju fazu kapitalizma i ukazuje na različite varijante osporavanja revolucionarne klase koja je zapravo subjekt revolucioniranja društva. Slijedi pregnantno izražen sociološki presjek našeg društva u periodu revolucionarnog etatizma pod naslovom »Prvi izazov strategiji revolucije«, a onda nešto o prvom odgovoru revolucionarne strategije. U nastavku ovoga dijela knjige pod naslovima »Drugi izazov revolucionarne strategije«, »Kontinuitet revolucionarne strategije« i »Teorijska problematizacija« razmatraju se neki problemi našega razvoja vezani uz prethodna razmišljanja.

Drugi dio pod naslovom »Radničko samoupravljanje kao revolucionarna

praksa« u cjelini je posvećen razmatranjima o radničkoj klasi kao revolucionarnom subjektu. Sadrži niz zanimljivih i osobenih opservacija, teza i hipoteza koje inače ne susrećemo kod drugih naših znanstvenika koji se bave istom problematikom.

Treći dio ove knjige koji nosi naslov »Razvojne mene radničkog samoupravljanja« posvećen je razmatranjima geneze radničkog samoupravljanja, posebno uloge radničkih savejeta. Između ostaloga tu je riječ o radničkom savjetu kao političkom organu radničke klase za radikalno mijenjanje proizvodnih odnosa, o odnosu radničkog savjeta sa tehnno-ekonomskom i općom upravom u poduzeću u ranoj fazi razvoja radničkog samoupravljanja te o tendenciji prerastanja radničkog samoupravljanja iz političke institucije u kompleksan proizvodni i društveni odnos.

U četvrtom dijelu riječ je o stalno aktualnom pitanju veze radničkog samoupravljanja i komunističkog djelovanja. Posebno je instruktivna teza koju zastupa autor, naime, da je Savez komunista agens revolucionarnih promjena, ali i njihov produkt. Riječ je i o krizi teorijskog mišljenja o komunističkoj avangardi. Nadalje, zanimljive su stranice posvećene promienama strukture jugoslavenskog društva i razvoju Saveza komunista.

Posljednji, peti dio knjige sastoji se od nekoliko kraćih eseja u kojima autor raspravlja o nekim bitnim pitanjima naše suvremenosti, kao što su »Politička ekonomija radničke klase«, »Dohodak samoupravnih proizvođača«, »Dijalektika proizvodnih snaga i odnosa proizvodnje unutar revolucionarne prakse radničke klase«, »Politička emancipacija radničke klase i emancipacija njenih političkih organizacija od vlasničkog monopola« i »Komunističko djelovanje i radnička inicijativa«.

Uputno je preporučiti ovu knjigu za čitanje svakom našem čitaocu kojemu je stalo do znanstvene problematizacije naše suvremenosti.

Zoran Malenica

SIMPOZIJ O OTVORENOSTI I FUNKCIONIRANJU KOMUNIKACIJSKIH SISTEMA U RADNIM ORGANIZACIJAMA I MASOVNIH MEDIJA (održan na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu od 25. do 27. listopada 1972.

U organizaciji Fakulteta političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu, a na inicijativu Sekcije za sociologiju komuniciranja Jugoslavenskog udruženja za sociologiju, održan je od 25 do 27. listopada 1972., na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu, Simpozij o otvorenosti i funkcioniranju komunikacijskih sistema u radnim organizacijama i masovnim medijima.

Simpozij je održan u okviru proslave desetgodišnjice osnivanja i djelovanja Fakulteta političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu.

Sudionici Simpozija bili su članovi Sekcije za sociologiju komuniciranja JUS iz Beograda, Ljubljane, Sarajeva i Zagreba.

Simpozij je imao strogo radni i znanstveni karakter s ciljem da definiira ulogu i važnost otvorenosti komunikacijskih sistema u procesu stvaranja samoupravnog društva.

Prvog dana rada Simpozija raspravljalo se o otvorenosti komunikacijskih sistema u radnim organizacijama. Glavni referent o toj temi bio je dr. Pavao Novosel, izvanredni profesor na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu, koji je u svom referatu *Samoupravljanje i veliki kineski zid komunikacije* iznio neke rezultate svojih istraživanja o djelovanju samoupravnog komuniciranja u poduzećima, te povezanosti između komunikacijskih uloga pojedinaca na radnom mjestu i komuniciranja u društvu. Vrlo zanimljivi rezultati tih istraživanja potaknuli su široku diskusiju gotovo svih sudionika Simpozija.

Drugi dan rada Simpozija protekao je u razmatranju problema otvorenosti komunikacijskih sistema u masovnim medijima. Profesor Fakulteta za socio-

logijo, politične vede in novinarstvo u Ljubljani France Vreg podnio je referat pod naslovom *Komunikacijski sistemi: autonomnost i otvorenost*, u kojem je analizirao teoretske modele procesa mnijenja i komunikacijskih procesa u društvenom sistemu. Pavle Zrimšek, također s FSPN, Ljubljana, referirao je o otvorenosti komunikacijskog prostora kao društvenoj normi. Dr. Firdus Džinić iz Instituta društvenih nauka, Beograd postavio je u svom referatu *Javnost, društvenog i političkog života kao nužan uslov formiranja samoupravnog javnog mnjenja* neke odrednice samoupravnog javnog mnjenja, te problem javnosti u odnosu na društveni i politički život. Muhamed Nuhić iz Sarajeva govorio je o problemu otvorenosti komuniciranja u nas. Smilja Amon s FSPN, Ljubljana, ukazala je na povijesnu i geografsku dimenziju štampe kao društvene pojave. Breda Pavlič, također iz Ljubljane, iznijela je neka svoja razmišljanja o položaju informacijsko-komunikacijskog podsistema i kulturnog podsistema u jugoslavenskom društvu. Slavko Splichal iz Ljubljane prikazao je vrlo zanimljive rezultate vrijednosne analize vanjsko-političkih vijesti u dnevniku »Delo«.

Ljiljana Bačević iz Instituta društvenih nauka, Beograd, referirala je o međunarodnom komuniciranju i njegovu utjecaju na komunikacijske procese u našoj zemlji. Emil Vlajki s Fakulteta političkih nauka iz Sarajeva predočio je svoju viziju masovnog komuniciranja u komunističkom društvu.

Treći dan rada Simpozija bio je posvećen raspravi o organiziranju postdiplomskog studija s područja masovnog komuniciranja. Referate su podnijeli Smilja Amon o nekim problemima ocjenjivanja znanja na visokoškolskom studiju novinarstva, Pavle Zrimšek o obrazovanju novinara i France Vreg o postdiplomskom studiju iz komunikacijskih znanosti. Zaključeno je da je nužno osnovati jedan takav postdiplomski studij, to više što imamo velik broj struč-

njaka koji rade u novinarstvu, zatim na području komunikacija, masovnih medija, javnog mnijenja, javnog informiranja, ekonomske propagande itd. kod kojih se primjećuje pomanjkanje teoretske i istraživačke osposobljenosti. Stoga bi takav postdiplomatski studij komunikacijskih znanosti bio namijenjen nastavnicima i asistentima komunikacijskih znanosti, istraživačima koji rade u raznim centrima za istraživanje masovnih komunikacija, novinarima i drugim specijalistima koji su završili studij drugog stupnja.

Postdiplomski studij s područja komunikacijskih znanosti trajat će četiri semestra, a po završetku stječe se akademski stupanj magistra komunikacijskih znanosti. Studij će sadržavati pet tematskih skupina predmeta: 1. Opća komunikologija; 2. Teorija masovnih komunikacija i javnog mnijenja; 3. Međunarodno komuniciranje i međunarodni konflikti; 4. Procesi političke socijalizacije; 5. Metodologija komunikacijskog istraživanja.

Predavat će nastavnici iz Ljubljane i Zagreba, a organizaciju i izvođenje postdiplomskog studija s područja komunikacijskih znanosti preuzet će zajednički Fakultet za sociologiju, politične vede in novinarstvo u Ljubljani i Fakultet političkih nauka u Zagrebu.

Na kraju je potrebno istaknuti jednoglasni zaključak svih sudionika: da je ovaj Simpozij do sada najplodniji skup komunikologa, stručnjaka koji se bave tom najmlađom znanošću, te da je dao izvanredne rezultate kako za buduće znanstveno usmjerivanje komunikologa tako i na području uspostavljanja međusobnih znanstvenih kontakata i suradničkih veza sudionika Simpozija.

Sljedeći sastanak Sekcije za sociologiju komuniciranja JUS održat će se u Opatiji u veljači 1973. prigodom godišnjeg skupa Jugoslavenskog udruženja za sociologiju. Predloženo je da se tada raspravlja o osnovnim pojmovima informacije i komunikacije, te o klasnoj uvjetovanosti masovnih medija.

Karlo Blagus

